

ПОЛЕЗНО И СВОЕВРЕМЕННО ИЗСЛЕДВАНЕ

Тодор Тодоров*

Българският книжен пазар се обогати с още едно актуално и интересно изследване¹, посветено на познат и същевременно непознат феномен - етническата структура на населението. Авторът на книгата доц. д-р Д. Аркадиев е дългогодишен преподавател и изследовател по статистика и иконометрия, организиран и провеждал нееднократно изследвания в областта на демографията. Подобно пълно, комплексно и изчерпателно изследване на етническия състав на населението запълва една недостатъчно „осветена” ниша на демографската наука и практика. Интерес към резултатите от изследването със сигурност ще проявят не само научни работници, докторанти и студенти, но и мнозина читатели, несвързани професионално със статистическото преброяване на населението и етническата му структура. Това е така, защото етническото разнообразие на населението в отделните държави и територии по света и проблемите, възникващи във връзка с него, вълнуват и учени, и политици, и обществото като цяло.

Авторът си е поставил амбициозната цел чрез изследването да извърши комплексен анализ на етническата структура на населението, но заедно с това идентифицира възникващите статистически проблеми при определяне на етническия състав чрез данните от периодично провежданите преброявания на населението в България и в някои страни по света. Успоредно с това на анализ е подложено отражението на етническата структура на населението върху неговите възпроизводствени процеси, икономическото и социалното му развитие, което прави особено полезно изследването, тъй като до момента на тази страна на изучаването на етническата структура не е обръщано подобаващо внимание.

Набелязаната цел доц. Аркадиев изпълнява, решавайки последователно редица взаимосвързани задачи, като внася пояснения в съвременното тълкуване на редица понятия, имащи отношение към етническата структура на населението, критично обсъжда подходите за определяне на етническия състав на населението, предлага показатели за точността при изчисляване на етническите структури и за измерване на етническата еднородност/нееднородност на населението, формулира предложения за усъвършенстване на практиката на бъдещите преброявания на населението по отношение на отразяването на етническите

* Д-р, доцент, СА „Д. А. Ценов” - Свищов; e-mail: todorov@uni-svishtov.bg.

¹ Аркадиев, Д. „Определяне на етническия състав чрез преброяванията на населението”. Велико Търново, Университетско издателство „Св.св. Кирил и Методий”, 2011, стр. 198.

признаци. Всъщност в този аспект е налице свързване на теорията с практиката, което не е особено често срещано явление.

Монографичният труд на доц. Аркадиев е богато илюстриран със статистически данни за етническата структура на населението не само на България, но и на редица други страни по света. За целта авторът е използвал „Демографския годишник” и редица методически материали на ООН, данни от националните статистически институции на редица държави, изследвания на световно известни учени демографи. В този смисъл изследването е полезно за бъдещите изследователи на демографските процеси като източник на подробна информация за проведените до момента преброявания на населението и жилищния фонд у нас, за броя на населението, неговата етническа структура и еднородност.

Етническият състав на населението почти винаги създава редица етнически, икономически и социално-политически проблеми за развитието на населените места, общините, областите и страната в цялост. Нееднократно е доказвано, че етническата и религиозната структура на населението е субективният фактор с най-важна роля за развитието на стопанските взаимоотношения, международната търговия и териториалното разпределение на производството. Тази роля се изразява в стопанската социализация и стопанските културни традиции, както и в етнорелигиозни конфликти, развиващи се днес на всички континенти без изключение. Конфликти на етническа основа има и в някои от най-развитите икономически и политически стабилни държави, каквито са страните от ЕС.

В този аспект настоящото изследване има определен приносен характер, чиито резултати са насочени и към органите за държавно управление. Разработвайки различни национални стратегии и планове, много често те се нуждаят именно от данни и анализи за етническия състав на населението, които без съмнение се съдържат в книгата на доц. Аркадиев. Значението на статистическите данни за етническата структура на населението днес е свързано с управлението на миграционните процеси, както и с промените в политиката към малцинствените групи, с тяхното успешно интегриране в обществото. Подобни данни са необходими и се използват за разработването на демографските тенденции и прогнози, за управлението на заетостта и безработицата, качеството на човешкия капитал, разпределението на населението по доходи, неговото образователно равнище, състава и структурата на семействата в страната, поддържането на социалните мрежи и здравния статус на населението. По тази причина всеки опит за изследване на етническата структура на населението е актуален и полезен не само за науката, но и за практиката.

Изложението на книгата е структурирано в пет основни пункта (глави), тек-

стът в които е последователно взаимосвързан и изграден по начин, който създава представа за комплексно изчерпателно изследване на феномена „етнически състав на населението” в ракурса на периодичните преброявания на населението.

В първата глава съвсем естествено, като предпоставка за следващото изложение, авторът въвежда читателя в основните категории и понятия, свързани с етническата структура. При това съвсем правилно той ги разглежда като система от категории и понятия за етническия състав. Тук може да се намери тълкуване (много често в сравнителен план) на понятията „етничност”, „народност”, „малцинствена група”, „раса”, „каста”, „етнос”, „националност”, „етническа група” и др. Особено внимание в тази част на книгата е отделено на системата за формиране на етническите различия: територия, общ произход, физически белези, облекло, религия, език, самосъзнание.

Втората глава е посветена на международно сравнение в над 230 държави по отношение на особеностите на методиките за определяне на етническия състав при провеждане на преброяванията на населението. В повечето страни по света въпрос относно етническата принадлежност при преброяванията съществува, но има и държави, които се въздържат от задаването му на преброяваните лица - Гърция, Испания, Франция, Папуа Нова Гвинея, Нигерия, Танзания, Гвинея и други. Авторът стига до извода, че подходът за събирането на данни за етническия състав все повече се налага в практиката, но трябва да отразява обективно съществуващото положение.

На историята и практиката за определяне на етническия състав в България въз основа на провежданите преброявания е посветена третата глава. За целта е представена практиката, обобщена в пет периода: първи период - до 1880 г.; втори период - 1880 - 1900 г.; трети период - 1900 - 1946 г.; четвърти период - 1946 - 1985 г.; пети период - след 1985 година.

По време на първия период са проведени няколко пълни или частични преброявания на населението по българските земи в рамките на Турската империя. Характерно за тях е, че те се провеждат по различни методологии и не са спазвани елементарни правила. Регистрира се преди всичко религиозната принадлежност и в редки случаи се събират данни за етническия състав на населението. Данните от този период са откъслечни, непълни и несистематизирани.

Проведените четири преброявания между 1880 и 1900 г. задължително включват събирането на сведения за етническия състав на населението, което е особено важно в този момент на възраждане на българската държава, особено след Съединението през 1885 година.

Третият период се характеризира с големи структурни промени в етниче-

ския състав на населението, принос за което имат не само показателите за естественото движение на населението (раждаемостта и смъртността), но така също редица емиграционни и имиграционни потоци, отнемане и връщане на територии от страната и др. При всичките седем проведени преброявания на населението в анкетните карти фигурира под една или друга форма въпрос относно етническата принадлежност. Много важна задача при провежданите преброявания през този период е да се покаже правдиво етническата картина в страната, включително верската принадлежност и териториалният произход на населението.

През четвъртия период са проведени четири преброявания, като методиките са съгласувани с тези, които се използват в бившия Съветски съюз. Може да се каже, че през този период се поставя началото на текущата етническа статистика. Въведено е понятието „националност“ като равнозначно на „народност“. При това се дава възможност анкетираното лице само да определи към коя етническа група принадлежи, т.е. подходът е самоопределяне. Поради чисто политически причини по време на последното преброяване (1985 г.) въпросът за етническата принадлежност отсъства от анкетната карта.

Последният период (след 1985 г.) също е белязан с драматични емиграционни събития, довели до промяна на етническата структура на населението. В преброителните карти са включени следните етнически признаци: гражданство, място на раждане, етническа група, вероизповедание и майчин език.

Основният извод, до който достига авторът, е, че увеличаването или намаляването на отразяваните етнически названия и тяхното разнообразие, а също и на броя на лицата за всеки етнос, следва различни крупни политически събития от международен, регионален или вътрешен характер. Освен това българската статистика (с изключение на периода 1944 - 1989 г.) се придържа към политиката за обективно отразяване на етническата картина в страната.

На проблемите относно грешките при определяне на етническия състав на базата на данни от провежданите преброявания, причините за тяхното допускане и методите за тяхната оценка и отстраняване е посветена четвъртата глава на изследването. Авторът класифицира причините за грешките при определяне на етническия състав на политически, идеологически, исторически, традиционни, психологически и други. Според доц. Аркадиев те се дължат на пропуски или неточности, допуснати в програмите за преброяванията, разработените класификации на етническите групи и общности, както и на неправилно формулиране на въпроса относно етническата принадлежност. Разяснявайки прекия и косвения подход за оценка на грешките относно етническата структура, авторът

прилага парабола от втори ред, за да илюстрира един възможен подход за оценка на отклонението от действителния брой на ромската етническа група у нас за периода 1946 - 2001 г. и на кюрдите в Република Турция за периода 1927 - 1965 година.

Последната пета глава на книгата е посветена на много важни проблеми относно даването на количествена оценка (измерване) на етническата еднородност на населението и ролята му за бъдещите икономически и социални изследвания. Доц. Аркадиев привежда три измерителя, характеризиращи различни страни на етническата еднородност на населението, които не са особено популярни в демографската литература: индекс на етноезикова раздробеност, индекс на етническа разнородност и индекс на етническа еднородност. Особено полезни са идеите на автора да конструира три обобщаващи показателя за измерване на етническата еднородност на населението - обикновен и два подобрени ($КЕЕ_1$, $КЕЕ_2$, $КЕЕ_3$), като предлага и скали за тяхното интерпретиране. По такъв начин чрез едно единствено число може да се получи представа за равнището на етническата еднородност/нееднородност на населението.

Етническата нееднородност на населението в България е реален факт, който непрекъснато съпътства нашето ежедневие. Приемането на оптимални управленски решения както на национално, така и на регионално равнище е неразривно свързано със съответните статистически данни за етническия състав на населението. Липсата на информация за етническия състав на населението в условията на преход към нов икономически модел на развитие, в условията на задълбочаваща се демографска и икономическа криза крие опасност от вземане на неадекватни решения, които могат да засилят тенденцията социално-икономическите проблеми да придобият етнически характер. Освен това отсъствието на точни статистически данни за етническата структура създава условия за спекулации в тази област и може изкуствено да повиши междуетническото напрежение. В този смисъл изследването на доц. д-р Д. Аркадиев е своевременно, актуално и полезно както от научна, така и от чисто практическа гледна точка.